

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, професора, завідувача кафедри соціальної психології Одеського національного університету імені І.І.Мечникова Кононенко Оксани Іванівни на дисертаційну роботу Керцман Ольги Олександрівни «Психологічні засади оптимізації материнського ставлення у матерів дітей з особливими потребами», подану на здобуття наукового ступеню доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність теми дисертаційної роботи. Дисертаційна робота присвячена дослідженню материнського ставлення до дитини з відхиленнями розвитку. Актуальність відповідального материнства зростає під час військових подій в Україні, коли допомога фахівців може бути обмеженою, а європейські стандарти освітнього процесу потребують розвитку інклюзії. В ситуації соціальних катаклізмів загострюються проблеми психічного здоров'я матерів особливих дітей, що підсилює актуальність дослідження способів взаємодії даної категорії жінок з дітьми задля її гармонізації.

Саме ці роздуми і спонукають до визначення актуальності дисертаційного дослідження Ольги Олександрівни Керцман.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження входить до тематичного плану кафедри загальної та диференціальної психології «Психологічні особливості життєдіяльності особистості в умовах соціально-психологічних трансформацій українського суспільства» (номер державної реєстрації: 0124U000215), затверджена вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського (протокол №13 від 24.06.2021 року).

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації та їх достовірність забезпечується теоретико-методологічним обґрунтуванням теоретичних засад, використанням методів і психодіагностичних методик згідно мети і поставлених у дослідженні завдань, а

також репрезентативністю вибірки дослідження, використанням методів математичної статистики.

Наукова новизна полягає в тому, що:

вперше: визначена структура психологічної травми матері дитини, обґрунтовано її соціальну обумовленість; виявлено психологічні засади формування стилю материнського ставлення до дитини з особливими потребами, що є системоутворювальними характеристиками позитивного функціонування особистості – життєстійкість, цілі та мотиви, прагнення до психологічного благополуччя та емоційний інтелект; визначені специфічні ознаки та критерії стилів материнського ставлення до особливої дитини, варіанти материнсько-дитячої взаємодії при відхиленнях у розвитку дитини; розроблено методіку визначення стилю материнського ставлення у матерів дітей з порушенням розвитку, емпірично підтверджена її надійність та валідність;

уточнено і конкретизовано: загальні закономірності материнства як основної мотивації матері дитини з порушенням розвитку – соціалізація дитини та матері; специфіку процесів трансформації структури та змісту потребо-мотиваційної сфери матері дитини з порушеннями розвитку, взаємозв'язок стилю материнського ставлення та її особистісних характеристик; механізми формування особливостей материнського ставлення до дитини з порушенням розвитку;

розширено та поглиблено: з позицій екзистенційного аналізу засновки рефлексивного процесу осмислення-переживання матір'ю порушень розвитку дитини; методологічні принципи отримання й інтерпретації показників-рівнів і тенденцій формування особливостей материнського ставлення до дитини з особливостями розвитку;

дістало подальшого розвитку: методи соціально-психологічної реабілітації матерів дітей з особливостями розвитку; система заходів, спрямованих на компенсацію дефіцитарності материнської потребо-

мотиваційної сфери та моделювання оптимального стилю материнського ставлення до дитини з особливими потребами.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання розробленої методики визначення ознак та критеріїв стилю материнського ставлення до особливої дитини, що дає можливість діагностувати для подальшої корекції материнське ставлення до дітей з особливостями розвитку. Виявлені психологічні засади формування та оптимізації у матерів дітей з особливими потребами стилю материнського ставлення, що дозволяють ефективно організовувати та спрямовувати життєстверджувальну діяльність зазначеної категорії осіб. Розроблено згідно вимог психометрики у співавторстві психодіагностичну методику для визначення стилю материнського ставлення матерів дітей з особливостями розвитку, за результатами апробації її рекомендовано для використання у практиці роботи з матерями.

Основні результати дослідження впроваджено: у освітній процес Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», Ізмаїльського державного гуманітарного університету, Національного університету «Одеська політехніка», у практику психологічної допомоги матерям з особливими дітьми «Творчий центр індивідуального розвитку» Громадська організація допомоги інвалідам з відхиленнями психіки, Громадська організація «Особливі діти», Одеське міське товариство осіб з інвалідністю громадської організації «Всеукраїнська організація союз осіб з інвалідністю України», надано довідки.

Повнота викладення результатів дисертації у наукових публікаціях. Основні результати чинного пошукування відображені у 29 публікаціях, з яких 7 статей у фахових виданнях, 2 статті у закордонних наукометричних виданнях, 20 публікацій у збірниках тез та доповідей міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій.

Оцінка змісту дисертації та її основних положень. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (229 найменувань, з них 48 іноземною мовою), додатків.

У вступі обгрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення, наведено дані про апробацію результатів дослідження та публікації за результатами дисертаційної роботи, подано відомості про її структуру та обсяг.

У першому розділі за результатами теоретико-методологічного аналізу визначено роль психотравми від народження дитини з аномаліями розвитку, підкреслено її домінуюче значення, виявлені компоненти специфічної травми матері, переживання травми, ПТСР та розкриття потенціалу особливості через вчинок прийняття ризику бути разом з особливою дитиною. Згідно даної концептуальної ідеї в роботі чітко визначені мета та завдання дослідження. У результаті вивчення та аналізу наукової літератури, результатів емпіричних пошукувань у цьому напрямку, було встановлено вагомість таких психологічних особливостей як життєстійкість, прагнення до психологічного благополуччя, мотивація, емоційний інтелект у оптимізації взаємодії матері особливої дитини з самою дитиною. Саме дані психологічні характеристики утворюють симптомокомплекси, які є особистісними психологічними засадами опанування травмуючої ситуації особистістю. Проаналізовано можливі види трансформації материнської потребо-мотиваційної сфери: конструктивна трансформація якої формується в оптимальний стиль материнського ставлення; а дефіцитарна трансформація виражається у формуванні неадекватного стилю материнського ставлення до дитини з особливими потребами. В результаті теоретичного дослідження розроблена модель формування стилю материнського ставлення до дітей з особливими потребами.

У другому розділі описано умови організації та етапи проведення дослідження взаємозв'язку особливості стилю материнського ставлення до особливої дитини з психологічними засади та проявами трансформації материнської потребо-мотиваційної сфери. Визначена проблема відсутності методики діагностики ознак та критеріїв стилю материнського ставлення до особливої дитини. Наведено описання авторської методики діагностики стилю материнського ставлення. Також визначено комплекс методик застосованих у межах даного дисертаційного дослідження.

У третьому розділі проведено емпіричне дослідження взаємозв'язків виявлених психологічних засад з ознаками стилів материнського ставлення. Діагностика виявила відсоткове співвідношення за ознаками оптимального, жертвовного, суперечливого та дистантного стилів обстежених матерів. У результатів проведення дослідження констатовано з застосуванням критерія Стьюдента статистично достовірні відмінності між показниками стилів материнського ставлення виділених груп матерів. Також з високим ступенем достовірності визначено розподіл матерів відповідно рівням вираженості психологічних особливостей, які є базисними, засадовими, на групи з певним стилем материнського ставлення до дитини з особливими потребами, що підтвердило системоутворювальний вплив конструктів (життєстійкість, мотивація, прагнення до психологічного благополуччя, емоційний інтелект). Дослідження набуває всебічності при проведенні діагностики та аналізу особливості материнсько-дитячої взаємодії за методикою PARI, що дозволяє здобувачці виявити конфігурації ознак материнсько-дитячої взаємодії, що відповідають конкретному стилю материнського ставлення до особливої дитини. Доповнюють дослідження діагностики психічних станів матерів при трансформації материнської потребо-мотиваційної сфери, діагностика психічних станів дітей та дитячої прихильності. На основі проведених діагностики та аналізу її результатів розроблена та впроваджена програма реабілітації матерів

дітей з особливими потребами, що містить інформаційно-просвітницький блок, заходи соціально-психологічної підтримки, надання групової та індивідуальної терапії спрямованої на мішені, що визначені критеріями стилю материнського ставлення до дитини з особливими потребами.

Після впровадження реабілітаційної програми дисертанткою проведено повторна діагностика яка показала оптимізацію материнського ставлення. Отримані результати доводять дієвість побудованої моделі виявлення ознак та оптимізації стилю материнського ставлення у матерів дітей з особливими потребами.

В результаті дисертаційного дослідження Керцман Ольгою Олександрівною розроблений новий концептуальний підхід щодо оптимізації материнського ставлення до особливої дитини, підґрунтям якого є аналіз психотравми матері та спрямованість на використання ресурсів особистості, які детерміновані також травмою та вчинком опанування травми, що особливо актуально в сучасному посттравматичному просторі України.

Висновки роботи є науково обґрунтованими та доведеними, чітко сформульованими, узгоджуються з даними, наведеними у основних розділах, що дозволяє судити про виконання поставлених завдань та досягнення мети.

Оцінюючи дисертаційну роботу Керцман Ольги Олександрівни позитивно, хочу водночас висловити **зауваження та побажання:**

1. У першому розділі дисертаційного дослідження на с. 82 було схематично представлено співвідношення психологічних засад формування стилю материнського ставлення у матерів особливих дітей. Бажано було б зазначити чи всі з наведених компонентів однаковою мірою впливають на становлення стилю материнського ставлення як життєвої програми.

2. В емпіричному дослідженні використовувалась серед інших і «Методика визначення материнсько-дитячих відносин PARI» (Е.С.Шефер, Р.К.Белл), але при аналізі отриманих результатів переважно мова йшла лише про загальні

показники, які виокремлюються за допомогою даного психодіагностичного інструменту, а ось інші шкали були виключені з аналізу, що потребує додаткового пояснення.

3. На наш погляд, було б доцільним надати більш розлогу інтерпретацію отриманих результатів встановлених кореляційних зв'язків з припущеннями щодо їх інтерпретації.

4. У тексті роботи присутні стилістичні помилки та незначні прогалини у формулюваннях.

Висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи О.О.Керцман, яка є актуальною, проведеною на високому теоретичному та емпіричному рівні, з високим рівнем практичної значущості.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Керцман Ольги Олександрівни «Психологічні засади оптимізації материнського ставлення у матерів дітей з особливими потребами» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, розроблена на високому науковому рівні, значущість, наукова новизна та практична спрямованість результатів дисертаційного дослідження відповідає існуючим стандартам, зміст та оформлення дисертації відповідають вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року, а її авторка, Керцман Ольга Олександрівна, заслуговує присудження ступеню доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної психології
Одеського національного
університету імені І.І.Мечникова

Оксана КОНОНЕНКО